

ВДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Батюк О. В.,

*доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент*

У науковій статті обґрунтовані рекомендації, що повинні враховувати специфіку тактичних елементів, які використовуються під час провадження слідчих дій в установах виконання покарань.

Ключові слова: злочин, тактика, прийоми, слідчі дії, установа виконання покарань.

В научной статье обоснованы рекомендации, что должны, учитывать специфику тактических элементов, которые используются во время осуществления следственных действий в учреждениях выполнения наказаний.

Ключевые слова: преступление, тактика, приемы, следственные действия, учреждение исполнения наказаний.

In the scientific article the grounded recommendations, that must, to take into account the specific of tactical elements which are used during realization of consequence actions in establishments of implementation of punishments.

Keywords: crime, tactic, receptions, consequence actions, establishment of implementation of punishments.

Вдосконалення тактики слідчих дій пов'язане з розвитком вітчизняного кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України, нормативних актів Державної пенітенціарної служби України, шляхом приведення їх у відповідність до міжнародних правових актів, таких як Мінімальні стандарти правил поводження з в'язнями (ухвалені ООН в 1955 році), Кодекс про ведіння садівихосіб підтримання правопорядку (резолюція ООН від 17 грудня 1979 року), Декларація основних принципів правосуддя для захисту жертв злочинів від зловживання владою (резолюція ООН від 29 листопада 1985 року), Європейські в'язничні правила, прийняті в 1987 році, Конвенція проти тортури від 27 травня 1997 року, Основні принципи поводження з в'язнями (резолюція ООН від 14 грудня 1990 року), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (резолюція ООН від 14 грудня 1990 року) та ін.

У криміналістичній літературі окремі питання тактики провадження слідчих дій були предметом дослідження ряду вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, М.М. Михєєнка, М.В. Салтєвського, З.Д. Смітєнко, М.М. Сєрбіна, А.В. Старушкевич, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила, Б.В. Шурагаїних. Поряд з цим лише окремі науковці як О.Г. Колб, В.А. Сас, М.М. Сєрбін розглядали окремі аспекти тактики провадження слідчих дій у місцях позбавлення волі.

Метою даної статті є проведення комплексного дослідження праць провідних науковців криміналістів щодо вдосконалення положень тактики слідчих дій загалом та їх провадження в установах виконання покарань зокрема, та вироблення на цій основі власних науково обґрунтованих рекомендацій, що враховують специфіку тактичних елементів, які використовуються під час провадження слідчих дій в установах виконання покарань.

Вдосконаленню тактики слідчих дій відповідає закріплення законом науково і практично вивірених прийомів. Таке закріплення є для науки юридичним визнанням її досягнень, а для практики – дозволом чи вказівкою на їх застосування. Одночасно виникає питання, чи не втрачає прийом, передбачений у законі, тактичного характеру. Для правильного вирішення цього питання необхідно врахувати, що вилучення з тактичного арсеналу прийомів через їх передбачення в законі суперечить такій їх ознаці, як законний характер.

Зауважимо, що кількість тактико-криміналістичних прийомів є значною. На деякі з них вказано у законі. Зробити це законодавець змушений внаслідок двох головних причин: а) інакше неможливо сформулювати зміст певної слідчої дії; б) певним прийомом надається

особливе значення. Перелічити усі тактичні прийоми законодавець неспроможний. Саме тому можна виділити прийоми, передбачені і непередбачені в законі. Така класифікація має значення для визначення прийомів, обов'язкових для слідчих дій за будь-яких ситуацій. Але обов'язковість застосування прийомів не позбавляє їх тактичного характеру, бо передбачення у законі – це правове визнання прийомів, яке доповнює, а не ліквідує їх тактичний характер. Вказуючи на тактичні прийоми, процесуальні норми встановлюють обов'язковість і головні умови законності їх застосування. Вважаємо, що такий розвиток кримінально-процесуального права відповідає вдосконаленню тактики слідчих дій і криміналістичної тактики в цілому.

Варто погодитись із В.А. Сас який вважає, що всі окремі відомчі правила, важливі для провадження досудового розслідування в установах виконання покарань (надалі УВП), можна (відповідно до норм КПК та КВК України) узагальнити і передбачити в окремому Положенні про організацію та забезпечення досудового розслідування злочинів, вчинених засудженими [2, с. 167]. Воно повинно, на нашу думку, вирішити важливі в тактичному відношенні питання, а саме:

по-перше, – необхідно використовувати під час розслідування злочину допомогу працівників УВП у встановленні потерпілих, підозрюваних і свідків, збереженні цінних для розслідування речових об'єктів;

по-друге, удосконалити правила перебування в УВП учасників досудового розслідування, забезпечення їх безпеки при підготовці і проведенні слідчих дій;

по-третє, підтримання режиму діяльності УВП під час підготовки і проведення слідчих дій;

по-четверте, необхідне належне матеріально-технічне забезпечення досудового розслідування злочинів в УВП;

по-п'яте, режимні заходи, повинні бути спрямовані на забезпечення підготовки і проведення слідчих дій;

по-шосте, застосування результатів розслідування злочину необхідно використовувати для попередження і припинення злочинів, усунення умов і причин їх вчинення.

Доцільно зауважити, що здійснення розслідування злочину в цілому, підготовки і проведення кожної слідчої дії повинно відбуватися за принципом повноти застосування криміналістичних прийомів. Цей шлях вдосконалення тактики слідчих дій відповідає процесуальним законодавчим вимогам і науковим критеріям організації та здійснення діяльності щодо розслідування злочинів, вчинених засудженими, оцінки тактичних прийомів на предмет їх застосовності та оптимальності.

Принципом провадження розслідування злочинів засуджених є дотримання передбаченої у ст. 22 КПК України вимоги про повноту дослідження обставин

предмета доказування. Ця вимога передбачає, зокрема, застосування під час розслідування усіх можливих слідчих дій і всіх доцільних і застосовних тактичних прийомів для забезпечення підготовки, проведення і застосування результатів цих дій.

Щодо застосування тактичних прийомів вимоги до органу досудового розслідування в УВП зумовлюються двома головними чинниками: суб'єктивним – його здатністю (готовністю) до застосування певних прийомів і об'єктивним – характером певної слідчої ситуації при розслідуванні злочину. Перший із них вимагає високого рівня базової юридичної освіти, підвищення професійної кваліфікації, критично-ділового реагування на помилки, другий – ситуативно-вибіркового підходу до обрання і застосування тактичних прийомів.

На нашу думку, необхідно вдосконалити ч. 3 ст. 22 КПК України, у якій вказано: “Забороняється домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів” [1]. По-перше, дана норма повинна стосуватись одержання та перевірки фактичних даних усіх джерел доказів, а не лише показань. Тому необхідно подібну заборону встановити для всіх слідчих дій. По-друге, необхідно конкретизувати перелік видів насильства, погроз та інших заходів, які належить віднести до незаконних.

Враховуючи вищевикладене, на наш погляд доцільно розширити зміст ч. 3 ст. 22 КПК України конкретним переліком “інших незаконних заходів” і пропонуємо таку її редакцію: “Забороняється одержання і перевірка фактичних даних від осіб, які беруть участь у справі, шляхом незаконних дій: приниження, образи, знущання, насильства, катування та погроз”.

Зауважимо, що однією з умов розвитку криміналістичної тактики є наукова розробка нових слідчих дій і шляхів вдосконалення тактики традиційних слідчих дій [3, с. 467]. Вона передбачає поглиблений підхід до вивчення процесів формування, одержання і застосування криміналістично значущої інформації, шляхів використання нових інформаційних технологій, розробку відповідних криміналістичних методик.

В сучасному інформаційному тисячолітті необхідно впровадження новітніх і широке використання традиційних техніко-криміналістичних можливостей. Цей шлях вдосконалення тактики слідчих дій активізує застосування науково-технічних засобів, оволодіння якими відкриває нові можливості для розвитку тактики, зокрема при розслідуванні злочинів засуджених. І навіпаки, недооцінка ролі та значення науково-технічних засобів сприяє вчиненню злочинів і значно ускладнює їх розслідування. На наш погляд, саме ефективним і доступним засобом тактики слідчих дій є застосування звуко- та відеозапису – додаткових до протокольної форми фіксації слідчої дії.

Аналіз положень ст.ст. 851, 852 КПК України дозволяє констатувати, необхідність застосовувати звуко- та відеозапис при провадженні досудового розслідування. Але, на жаль, широкого застосування у практиці розслідування злочинів засуджених ці форми фіксації слідчих дій поки що не набули, про що свідчать дані проведенного В.А. Сас опитування [2]. Необхідна для цього техніко-криміналістична база (спеціально обладнані приміщення, відповідна кількість апаратури тощо) слабка. Однією з причин цього є те, що здійснення звуко та відеозапису для органу розслідування не є обов'язковим. Тому, погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що обов'язковість застосування звуко- та відеозапису необхідно передбачити в нормах КПК України, особливо при проведенні слідчих дій, спрямованих на одержання фактичних даних від особи та їх перевірку: допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання, від-

творення обстановки й обставин події.

Постійне застосування звуко- та відеозапису пов'язане зі збільшенням витрат – на придбання, догляд і ремонт апаратури, захист запису, обладнання спеціальних кабінетів, утримання технічних спеціалістів, навчання працівників тощо. Підхід до фінансово-матеріального забезпечення слідчих дій повинен бути реальним. Вітчизняне розслідування сьогодні не може бути забезпеченим відповідними науково-технічними засобами для обов'язкового застосування звуко- та відеозапису при підготовці і проведенні всіх слідчих дій. Вважаємо можливим і обов'язковим застосування, зокрема звукозапису за певних умов – під час проведення допиту і очної ставки, інших слідчих дій за участю перекладача, неповнолітнього, на вимогу допитуваного чи адвоката. Зобов'язати застосовувати звукозапис при розслідуванні злочинів можна лише законодавчим шляхом.

На наш погляд, вдосконалення тактики слідчих дій в умовах УВП слід вирішувати на основі вивчення вітчизняної та закордонної практики розслідування злочинів засуджених, особливостей їхньої життєдіяльності в умовах УВП [4, с. 139]. Очевидно, що використання комп'ютерних пристроїв, диктофонної апаратури з наступним роздруком значно полегшить і покращить процесуальну фіксацію слідчої дії, надасть виконанню документів кримінальної справи оперативності, точності, максимального наближення до процесу слідчої дії. Наприклад, на сучасному рівні тактики допиту показання викладаються у протоколах, як правило, максимально скорочено, без відображення послідовності їх отримання під час вільної розповіді, співбесіди та у відповідь на фіксовані запитання, без довідок про поведінку допитуваного, перерви тощо. А допит у досудовому розслідуванні злочинів серед інших слідчих дій займає понад 80% [4, с. 81].

Аналізуючи об'єктивні дані приходимо до висновку, що сучасне техніко-криміналістичне і оргтехнічне забезпечення досудового розслідування в УВП недостатнє і потребує термінового покращення: так, немає спеціалізованих приміщень, бланків процесуальних документів, диктофонів, уніфікованих криміналістичних валіз, міні-фотолабораторій і відеоапаратури, множливих засобів (ксероксів, сканерів). Саме впровадження досягнень науки і техніки для збору доказів (через системи криміналістичних рекомендацій) є одним із основних шляхів вдосконалення тактики слідчих дій. Проте для використання при розслідуванні може бути рекомендоване не будь-які досягнення науки, а лише ті з них, що відповідають вимогам кримінально-процесуального закону і, насамперед, стосовно забезпечення прав, свобод та інтересів особи, гарантованих Конституцією України.

В сучасних підручниках та навчальних посібниках з криміналістики, кримінального процесу, висловлюються пропозиції щодо використання нетрадиційних знань при розслідуванні злочинів: одорології, голографії, технічних пристроїв виявлення неправди (поліграф), прогнозування, ергономіки, генетики, біоритмології, гіпнології, телепатії, ясновидіння, біолокації тощо. Поряд з цим доцільно зауважити, що перешкодою для швидкого й ефективного розслідування злочинів є недостатній фаховий рівень осіб, які його провадять, особливо коли він межує з невисоким культурним рівнем і негативними звичками. Це негативно позначається на підготовці та проведенні слідчих дій, авторитеті окремих працівників і органу розслідування в цілому. Тому необхідно ширше застосовувати в тактиці слідчих дій прийоми, дотримання яких зобов'язує до тактовної поведінки, стриманості, підвищення кваліфікації.

Особи, які провадять розслідування злочинів, отри-

мують правову і етико-психологічну оцінку своєї діяльності за тими організаційними правилами і тактичними прийомами, які вони обирають та застосовують. Інтенсивні зусилля до вдосконалення тактичних знань і умінь цих осіб продукують підвищення їх ділової кваліфікації, морально-психологічних якостей, позитивно впливають на їх особистість. У криміналістичній тактиці треба бачити не лише теорію і практику виконання завдань розслідування, але й ефективний шлях вдосконалення осіб, які його здійснюють.

Підсумовуючи, усе вище викладене можна зробити такі висновки. Питання про вдосконалення тактики слідчих дій при розслідуванні злочинів в установах виконання покарань теоретично досліджується і практично вирішується відповідно до тенденцій, що характерні для розвитку криміналістичної тактики. Однією з найважливіших сучасних тенденцій розвитку криміналістичної тактики є наукова розробка нових та вдосконалення традиційних тактичних прийомів.

Вдосконалення тактики провадження слідчих дій

при розслідуванні злочинів в установах виконання покарань повинно передбачати:

по-перше, вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства України, нормативних актів Державної пенітенціарної служби України та забезпечення їх точного і неухильного виконання;

по-друге, провадження процесу розслідування злочину в цілому, підготовки і проведення кожної слідчої дії повинно відбуватися за принципом повноти застосування криміналістичних прийомів;

по-третє, доцільне впровадження новітніх і широке використання традиційних техніко-криміналістичних можливостей;

по-четверте, забезпечення законної, етичної і психологічно зразкової діяльності особи, яка здійснює досудове розслідування злочинів засуджених;

по-п'яте, поєднання підготовки, проведення і застосування результатів слідчих дій з оперативно-розшуковими заходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05. в останній редакції станом на 13.11.2011 р. [Електронний ресурс] / <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Сас В.А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 [Електронний ресурс] / В.А. Сас; Нац. акад. внутр. справ України МВС України. — К., 2004. — 18 с.
3. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для ВУЗов / Под ред. Р.С. Белкина. - М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 990 с.
4. Петуховский М.А. Проблемы криминалистической тактики и методики расследования преступлений в исправительно-трудовых учреждениях // Труды РВШ МВД СССР. - Вып. 1. - Рязань: НИИРИО РВШ МВД СССР, 1973. - С. 138-153.